

V. KIRKEBYGNINGENS INDRE
OG YDRE ENHED*Af Jobs. Exner*

Den førerstilling, som kirken i middelalderen havde på det arkitektoniske og kunstneriske plan, og som den langsomt mistede senere hen, har den ikke formået at genvinde. Det er heller ikke dens opgave. Når den i sin tid førte an, skyldtes det bl. a., at den ganske naturligt følte sig som avantgardist. Viljen til at være med til at udvikle og forske indenfor menneskehedens forskellige livsområder savnes hos kirken i dag. Det er dog, som om man nogle steder inden for kirken i vor tid er ved at ændre opfattelse.

Man er begyndt at erkende, at det eneste forsvarlige er, at kirkebygningernes arkitektur og udsmykning skal være i overensstemmelse med vor tids kunstneriske opfattelse. Men fra at erkende og til at ligge i spidsen er et stort spring. Kirken har, som ingen anden, virkelig behov og mulighed for at inddrage teknikken og kunstens mange muligheder i praktiske og betydende gøremål. Hvis gudstjenesten er en livsfornødenhed på et helt andet plan end f. eks. teaterstykket og koncerten, og hvis den gennemføres og benyttes regelmæssigt på linie med andre livsfornødenheder som søvn og mad, og ikke bare er en krydrede oplevelse ved særlige lejligheder, så må kirkens arkitektoniske og kunstneriske problemer tages op til revision. Kirkens menighed og præster må udvikle og kende behov og arbejdsmetoder og i højere grad overgive til dygtige folk, uden hensyn til om disse står indenfor eller udenfor kirkens egne rækker, at udføre de redskaber, som er nødvendige: kirkebygninger, udsmykning, musik, tekstiler, møderum, børnehaver, kollegier o.s.v.

At kende sit behov og sine arbejdsmetoder er klart at definere for sig selv betydningen af hvert rum og hvert stykke inventar i bygningen, altså beskrive tingens funktion. Udformningen bør derpå overlades til en kvalificeret fagmand, arkitekt, ingeniør eller kunstner, og man skal vide, at man ved tidlig og ikke saglig indblanding i deres arbejde kun opnår at forringe resultatet. Men en nær kontakt mellem bygherre og arkitekt under hele sagens udvikling vil være berigende for alle parter og af betydning for pro-

jektets rigtige løsning. Når en ting er logisk og meningsfyldt, besidder den også skønhed. Der vil være ro og harmoni over den.

Kirkebygningens indre og ydre vil ofte være stærkt præget af de mangeartede krav, man stiller. Kravene til gudstjenesteform og mødevirksomhed kan dog være højst forskellige. Det kan skyldes lokale traditioner, meningsfyldte eller uden mening, det kan skyldes præsters individuelle opfattelse af liturgien eller, hvad værre er, undladelse af at ville bringe orden i tingene af angst for at støde an. Under alle omstændigheder vil en rodet og uklart indre opfattelse give et rodet og uklart udslag, som kan være alvorligt og vildledende for menigheden eller dem, der står udenfor.

Skal et bygningsværk have mulighed for at blive vellykket, må bygherren forstå, at hans ønsker og krav må indgå i helheden på en logisk og meningsfyldt måde. Det kan han kræve af arkitekten, og det kan arkitekten kræve af ham.

Et meget indflydelsesrigt programkrav udgør således ønsket om mange mødelokaler af forskellig art og størrelse, samt at disse lokaler skal kunne tilsluttes kirkerummet og evt. også tilsluttes hinanden indbyrdes. Det er klart, at et sådant krav ikke opfyldes uden alvorlige konsekvenser for kirkebygningens indre og ydre. Undertiden kunne man ønske, at spørgsmålet om mødelokaler var blevet løst på en anden måde, så kirkerum og ydre ikke var blevet så mishandlet.

Dette spørgsmål kan synes så meget mere berettiget, som at årsagerne til dette harmonikaarrangement i virkeligheden er at søge i to beklagelige og negative forhold.

Det ene er de for små økonomiske midler og det offentliges ringe støtte, som i dag står i skærende kontrast til middelalderens præstationer og til disse års opofrende kirkekomitéer, som kæmper en fortvivlet kamp for at holde trit med prisstigninger og for at få lov til at gå igang med at bygge.

Det andet forhold er befolkningens uregelmæssige kirkegang. Hvis der rundt omkring i sognene var nogenlunde konstant kirkegang, ville man ikke komme ud for de store svingninger i antallet af kirkesøgende, hvilket bevirker, at kirkerne undertiden synes alt for store og til andre tider helt underdimensionerede. Afholdelse af flere gudstjenester, når det er påkrævet, og en mere aktiv indsats for oparbejdelse af regelmæssig kirkegang, ville være med til at afhjælpe dette problem.

Som eksempel på, hvor forskellige kravene kan være, og hvilke konsekvenser de kan få for kirkebygningen, kan nævnes to nye kirker, den ene til en københavnsk forstad og den anden til en jysk købstad.

pl.32 Programmet til den københavnske forstadskirke lød på et kirkerum til ca. 200 personer, to store møderum, som indbyrdes skulle kunne tilsluttes kirken, samt et møderum til ca. 20 personer og to rum til ca. 10 personer. Også de små rum skulle kunne tilsluttes kirkerummet. Hvis disse tilslutningsmuligheder kunne tilvejebringes, ville kirken præstere fra 200 til 500 siddepladser, uden på noget tidspunkt at virke tom.

Ud fra dette program ville 60 % af siddepladserne tillige med de sekundære rum blive placeret uden for selve kirkerummet. Det er klart, at så mange rum må blive stærkt integrerende for hele komplekset, og at de ikke bare kan føjes på, men idemæssigt må være medskabende. Programmet er et udtryk for en type på en moderne arbejdskirke, og den må være sig sin egenart bekendt.

Som et udtryk for, at kirken knytter megen mødevirksomhed om sig, er projektet udformet som et kvadratisk kirkerum, med mødelokalerne beliggende langs de to sider, og de sekundære rum langs de andre to, og som noget væsentligt er indgangsforholdene udformet således, at man for at komme til mødelokalerne skal passere gennem kirkerummet. Secundære funktioner, som servering af kaffe, sker udenom kirkerummet. Foruden at spare plads markeres herved visuelt og brugsmæssigt kirkerummets centrale placering, samtidig med at mødeafslutninger naturligt kan henlægges til kirkerummet, der også herved fungerer om hverdagen. For at markere kirkerummets selvstændighed er gulvet sænket i selve kirkerummet, mens søjlegangene, hvorfra der er adgang til mødelokalerne, er hævet en sædehøjde over kirkegulvet, således at trinene, belagt med hynder, kan bruges til ekstra siddepladser. Loftet over søjlegangene er relativt mørkt og lavt, mens kirkenes loft er lyst og højt. Den lysmæssige og højdemæssige markering, som er stærkest over alteret, fremhæver kirkerummet i forhold til de omliggende rum. Udadtil ses bygningskomplekset som en relativt flad, rektangulær, næsten kvadratisk bygning, hvorover taget over kirkerummet rejser sig. Med denne planløsning har en kirkekomite søgt at drage en logisk konsekvens af et typisk program til en moderne dansk forstadskirke.

pl.33 I programmet til en ny jysk købstadskirke ønskedes foruden kirkerum et

stort antal mødelokaler, som i modsætning til det førnævnte program ikke måtte kunne tilsluttes kirken, men nok hinanden.

Ud fra dette i dag sjældne krav er projektet udformet i to bygningsdele, den ene rummende kirken og den anden rummende mødelokalerne. Da mødelokalerne her ikke behøver at ligge op ad kirkerummet, er det naturligt at markere selve kirken så stærkt som muligt. Den er udformet som en fri og selvstændig kubus, adskilt fra mødesalsfløjen ved en lav og let glasbygning, der tjener som våbenhus for kirken og foyer for mødesalsfløjen. Kirkerummets selvstændighed kommer også til udtryk i det indre som et sluttet og aflukket rum uden åbninger til andre tilstødende rum end våbenhus og sakristi, udelukkende fungerende til gudstjeneste, kirkelige handlinger og andagt.

Der er ingen tvivl om, at det kan betyde en svækkelse af kirkerummets helhed og ro, når der stilles krav om, at møderummene skal kunne tilsluttes dette. Vi kender et tilsvarende forhold fra vore middelalderkirker, der undertiden har fået flere tilbygninger, også for at skaffe mere plads. Hermed siges ikke, at kirkerummet ikke må spille sammen med andre rum eller rumafsnit. Man kan meget vel fornemme fine og betydningsfulde rumoplevelser ved at passere fra et rum til et andet, f.eks. fra våbenhus til kirkerum eller fra sakristi til kirkerum – hvorved forskellige rumhøjder og lysforhold kan forstærke oplevelsen.

Betydningen af oplevelsen er væsentlig. En oplevelse kan fås på baggrund af noget andet, f.eks. ved at kirkerummet og kirkebygningen adskiller sig fra det hjemlige og det sædvanlige. Dette karakteriserer mange af vore middelalderkirker. De adskiller sig i dag, som de har gjort det tidligere, fra boligerne. Rumproportioner, konstruktioner, materialer og lysforhold er anderledes. Det kan være én blandt mange årsager til, at de opfattes som kirker. Hjemlig hygge skal ikke overføres til kirkerummet, og ofte kan tæpper på gulvene og polstringer på sæderne være svækkende for rumopfattelsen, ikke alene visuelt, men også akustisk. Rummet opfattes også med hørelsen. Boligens rum og de fleste andre rum, som danner ramme om menneskets dagligdag, er normalt stærkt dæmpede og med kort efterklangstid, mens kirkerummet akustisk er hårdere og med længere efterklangstid. Det hører med til oplevelsen af kirkerummet, at man kan høre folk bevæge sig i det.

Materialevalg og lysvirkning hører nøje sammen. Materiale og lys be-

skriver hinanden, de kan ikke undvære hinanden. Lysvirkning og materialekarakter har afgørende betydning for rummets virkning. Lys virker tiltrækkende. Hvor der er lys og materialestruktur søger øjet hen, materialestrukturen fanger lyset, som atter fanges af øjet. Valget af materialer er derfor betydningsfuldt, og en begrænsning til få materialer kan medvirke til opnåelse af homogenitet og ro. Et valg af få materialer kan undertiden også være med til at adskille kirkerummet fra de fleste profane rum, som ofte er overdådigt udstyret med forskelligartede materialer og farver. I de gamle kirker finder vi ofte, at kirkerummenes og kirkebygningernes renhed og ro hænger sammen med et begrænset materialevalg.

Dagslyset vil altid gøre sig bemærket, også ved små lysåbninger, hvor det undertiden gør sig særlig stærkt gældende. Dagslysvirkningen er i modsætning til kunstlyset på en gang beregnet og samtidig uberegnet. Man kan regne sig til lysindfaldsvinklen på hver en tid af årets dage, men man kan ikke regne sig til dets styrke eller farve. Disse egenskaber svinger, afhænger af vejret, årstiden og miljøets refleksgivende farver fra skyer, sne, græs, jord o.s.v. Et kirkerum, hvor lysforholdene er draget ind som noget væsentlig, vil altid give nye variationer. Det vil altid kunne forny sig, altid være levende, være med til at registrere årets og døgnets faser. Det vil altid kunne give oplevelse, vil aldrig blive færdigt dermed. Som en sådan stadig kilde til oplevelse kan det tåle at sidestilles med kunstnerisk udsmykning, som det adskiller sig fra ved på langt sigt at være tidløst.

Under opfattelsen af lyset fæstner man sig ikke alene ved materialestruktur og lyskarakter, men man drages umiddelbart også i den retning, hvorfra lyset kommer. Det vil undertiden være uden for rummet. Man drages frem mod noget, som ikke kan ses indefra, men som er længere væk. Denne virkning kan være af meget stor betydning for kirkerummet, måske især det evangelisk-lutherske, som ikke i sig rummer synlige tilbedelsesobjekter.

Oplevelsen af noget fortsættende opnås ofte ved at rummet ikke er helt overskueligt. Der kan være noget fint og betagende ved de romanske kirker, hvor den snævre rundbuede triumfbue adskiller kor og skib, og hvis virkning særlig opleves, når man under gudstjenesten sidder ude i siden af kirken, hvorfra koret ikke helt kan overskues. Det er et forhold, som undertiden ses udnyttet ved døbefontens særlige placering i tilstødende baptisterier eller blot selvstændige rumafsnit. Når disse rumafsnit træder i funktion aktiviseres også rumafsnittene, hvor menigheden befinder sig. Da oplevel-

sen spiller så stor en rolle for kirkerummets kvalitet, er det ikke sikkert, at det ofte stillede krav, at man fra enhver plads skal kunne overse alt lige effektivt, er berettiget. Det gælder teatret, men næppe kirken, hvor menigheden ikke altid er passiv, men også indtager andre pladser end i stolene, f. eks. ved dåb eller nadver, ved skriftemål eller privat andagt.

I de nye kirker arbejdes sjældent med egentlige kor som i de middelalderlige. Hvis der derfor ikke på anden måde skabes et miljø om alteret, kan kirkerummet synes at mangle et væsentlig led til udfoldelse af den liturgiske handling. Det kan derfor være af betydning, at der skabes rummelighed om alteret. Rummelighed kan være med til at ophøje miljøet og give præsten plads til at forrette altertjenesten på værdig vis.

Består kirkekomplekset foruden af selve kirken også af mødelokaler, fritidshjem, børnehave o. a., vil et forenklet materialevalg kunne være med til at sammenholde disse bygningsdele til en helhed, således at der opstår et harmonisk miljø, som i kraft af sin udstrakte størrelse formår at gøre sig gældende i bybilledet, hvor en højdemæssig dominans ikke er påkrævet. Slår de rummæssige og lysmæssige forhold, som er skabt over kirkerummet, klart igennem, vil kirkebygningens ydre være selvstændigt og meningsfyldt og derved vise, at kirken har et andet formål end byens øvrige bygninger.